

❖ **Abdülazîz b. Muhammed b. İbrâhîm el-Abdüllatîf**, *Zavâbitü'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, (Medine: Medine İslam Üniversitesi Yayınları, 1412/1991), 199 s.

Necmi Sarı*

I. Eserin Adı ve Müellifi

Tanıtımı sunulacak olan eserin adı *Zavâbitü'l-cerh ve't-ta'dîl*'dir. Müellif, Medine İslam Üniversitesi Hadis ve İslâm Araştırmaları Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak uzun yıllar boyunca *Cerh ve Ta'dîl* dersini okutan Dr. Abdülazîz b. Muhammed b. İbrâhîm el-Abdüllatîf'dir. Bu değerli ilim adamı, ilgili fakülte hadis anabilim dalında uzun yıllar sürdürdüğü öğretim faaliyeti sırasında birçok öğrenci yetiştirmiş, ilim ve tevazusuyla öğrencilere örnek olmuş bir şahsiyettir. Hayatının sonlarına doğru yakalanmış olduğu kronik bir hastalıkla iki yılı aşkın bir süre mücadele etmiş, ancak 47 yaşındayken 14 Zilhicce 1421 (10 Mart 2001) tarihinde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.¹

II. Eserin Baskıları

Eser, Medine İslam Üniversitesi tarafından birçok defa tab' edilmiştir. Tanıtımda esas alınan nüsha ilgili üniversitenin 1412/1991 yılı baskısıdır.²

III. Eserin Yazılış Amacı

Eserin yazılış amacına dair müellifimiz eserinin önsözünde şunları söylemektedir: "Medine İslam Üniversitesi Hadis Fakültesi'nde okutulan

* Öğr. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, nsari@ktu.edu.tr

1 Fakülte eğitimim sırasında başta *Cerh ve Ta'dîl* dersi olmak üzere kendisine öğrencilik yapma şerefine nail olduğum hocamı rahmet ve minnetle anıyorum.

2 Bu nüsha, bizzat bu dersi hocadan okurken üzerinde notlar tuttuğum kendi nüshamdır.

Cerh ve Ta'dîl dersinin tedrisi, 1404/1984 hicri yılından bu yana tarafıma verilmiş bulunuyor. Mes'uliyet bilinciyle Cerh ve Ta'dîl İlminin en önemli kurallarını içinde barındıracak ve Mustalahu'l-Hadîs, Cerh ve Ta'dîl ile 'İle-lü'l-Hadîs alanlarında tasnif edilmiş kitaplarda dağınık bir halde yer alan bilgileri derleyip toparlayacak hem üniversite öğrencisinin düzeyine uygun hem de öğrencinin dikkatini bu ilmin kurallarına çekecek metodik bir kitabın te'lifine çok şiddetle ihtiyaç olduğunu gördüm. Bu bağlamda Değerli Dr. Ekrem Ziyâ el-Umerî'nin *Buhûsun fî târîhi's-sünneti'l-müşerrefe*³ adlı eserinde kapsamlı ve doyurucu bir çalışmayla İsnâd ve Ricâl İlmi'nin Zuhuru⁴ ile Cerh ve Ta'dîl İlminin Doğuşu ve Gelişmesi⁵ konuları etrafında yazdıklarıyla iktifa etmeyi uygun gördüğümden ben dikkat ve inâyetimi Cerh ve Ta'dîl'in kâide ve kurallarına yönelttim. Ancak bunu yaparken çalışmamı, uzun yıllar boyu topladığım Cerh ve Ta'dîle ilişkin ilmî malzemenin tertip ve düzeninin yenilenmesi, ona gerekli bazı ilâveler yapma ve bu malzemenin ders ortamında mümkün olan en güzel ve en kolay şekilde sunulmasına yönelik bilgi ve becerinin kazanılması hususlarında yıllardır öğrencilerden gelen sorulardan ve onların konuları münakaşalarından da istifade ederek gerçekleştirmeye çalıştım. ... Emelim bu kitabın, hadis ilminde mütehassis öğrenciler için Cerh ve Ta'dîl ilminin binâ ve inşâsına yönelik uygun bir temel oluşturması, hadis ilminde mütehassis olmayan ilâhiyât öğrencileri için ise bu ilmin usûlünü aydınlatıp açığa çıkaracak bir vukûfiyet kazandırmasıdır.”⁶

IV. Eserin Muhtevâsı

Eserin genel muhtevâsı hakkında müellifin verdiği şu bilgileri aktarmak yeterli olacaktır. Zira Arapça'da *أوردأ عشب* *أوردأ* *أوردأ* şeklinde meşhur bir atasözü vardır. Yani Mekkeliler kendi sokaklarını (başkalarına göre) daha iyi bilir.

“Yukarıda belirttiğim amacı gerçekleştirecek gerekli malzeme elimde toplanınca müzakere ve tedrisi kolaylıkla mümkün olacak bir kitabı çıkarmaya kesin olarak niyet ettim. Mezkur amacın gerçekleşmesine yönelik vefa duygusu bu kitabı üç ana bölüme ayırmam gerektiği hususunda

3 Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1405/1984 *Hadis Tarihi*, çev. İsmail Kaya, (Konya: Esrâ Yayınları, 1990).

4 Bkz. *a.g.e.*, s. 47-59 (çev. s. 71-81).

5 Bkz. *a.g.e.*, s. 83-91 (çev. s. 101-106).

6 *Zavâbitü'l-cerh ve't-ta'dîl*, s. 5-6.

benim için belirleyici oldu. Bu üç ana bölüm şunlardır:

Birinci Bölüm: Cerh ve Ta'dîl (İlmi)'nin Hakikati ve Teâruz Kuralları. Bu bölüm, "Cerh ve Ta'dîl (İlmi)'nin Hakikati" ile "Cerh ve Ta'dîl'in Teâruzu" iki alt başlığından oluşmaktadır.

İkinci Bölüm: Râviye Ta'n Sebepleri (Râvinin Kusurları): Bu bölüm "Râvinin Cehâletıyla İlgili Kusurlar", "Adâlet Sıfatıyla İlgili Kusurlar", "Zabt sıfatıyla İlgili Kusurlar" ve "Çoğunlukla Adâlet ve Zabt Sıfatlarıyla İlgili Olmayan Kusurlar" olmak üzere dört alt başlıktan oluşmaktadır.

Üçüncü Bölüm: Cerh ve Ta'dîl Lafızları: Bu bölüm "Bazı Cerh ve Ta'dîl Lafızlarının Anlamları" ile "Cerh ve Ta'dîl Lafızlarının Mertebeleri" diye iki alt başlıktan oluşmaktadır."⁷

Müellifin genel muhtevâsına dair bu bilgileri verdiği eserin sonunda uzunca bir kaynakçanın (s. 175-188) ve konu fihristinin (s. 189-199) yer aldığını ayrıca belirtmekte fayda vardır.

V. Eserin Değerlendirmesi

Eser, İslam âleminde Cerh ve Ta'dîl sahasında yapılmış en derli toplu akademik çalışmalardan biridir. Ancak eserde şekil ve muhtevâ yönüyle dikkat çeken bazı noktaları şöyle sıralamak mümkündür:

A. Şekil Bakımından

Öncelikle eserin matbu nüshasında "Konu Fihristi/İçindekiler" kısmının tam ayrıntılı olarak verilmemesi, buna ilâveten kısmen tertipten ve akademik çalışmalarda kullanılan konu fihristleme formatından uzak olması, okuyucuyu planın bütünlüğünü görmekten mahrum etmekte, bu da eserin genel çerçevesi hakkında tatminkâr bir fikir edinmeyi zorlaştırmaktadır. Örneğin birinci bölümde "B. Adâlet ve Zabt Kavramları ve Bunlarla ilgili Meseleler" şeklinde olması gereken başlığın altında zikredilen 30 sayfalık bölüm (s. 12-42), sadece 1-15. maddeler arasındaki hususlar, a. b. c. ... alt başlıkları ve bunların bir alt başlığı (1) (2) (3) ... şeklinde devam eden ara başlıklara değinilmeden fihristte (s. 189-190) yalnızca yarım sayfa olarak verilmiştir.

Eserin şekliyle ilgili göze çarpan başka bir nokta da konu tertibi ve

7 A.g.e., s. 5-6.

sıralaması bakımından karmaşık ve düzensiz bir yapıya sahip olmasıdır. Bu durum, müellifin çalışmasının yüksek lisans ve doktora seviyesinde yapılmış bir akademik çalışma olmayışına bağlanabileceği gibi eserinin önsözünde kitabın yazılış amacına dair zikrettiği gerekçeye de bağlanabilir. Zira kendisi bu eseri yıllar boyu süren talim hayatı boyunca biriktirdiği ders notlarını, öğrencilerin istifadesine sunmak üzere hazırladığı bir ders kitabında toplamak istediğini belirtmiştir. Takdir edileceği üzere ders kitabı formatında yazılan bir eserin tertib ve düzeninde bazı sorunların olması muhtemeldir. Bunun sebebi bazen fakülte yönetimlerince hocalara şart koşulan genel müfredât olabileceği gibi, bazen de müellifin bu konudaki kendi takdirleri olabilir. Üstelik bu kitabın yazılış tarihi itibarıyla (1410/1989) eski olduğunu ve Cerh ve Ta'dîl alanında son dönemde yazılan eserler içinde ilklerden sayıldığını da hatırdan çıkarmamak gerekir.

Eserin şekliyle ilgili göze çarpan bir diğer nokta nadir de olsa eserde bazı konuların kısmen tekrar edilmesidir. Örneğin râvinin kusurlarından bahsedilen ilk bölümde “Adâlet ve Zabt Sıfatlarıyla İlgili Kusurlar” başlığı altında (s. 13-15), “Adâlet Sıfatıyla İlgili Kusurlar” (s. 13-14), “Zabt Sıfatıyla İlgili Kusurlar” (s. 14-15) ve “Adâlet ve Zabt Sıfatları Dışındaki Kusurlar” (s. 15) anlatılırken, ikinci bölümde bu hususlar daha farklı bir açıdan ama daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (s. 71-129).

Eserin şekliyle ilgili göze çarpan son nokta ise müellifin kitabın son bölümü olan üçüncü bölümde (s. 131-173) Cerh ve Ta'dîl lafızlarının mertebelerine dair yaptığı taksimdir (s. 157-173). Müellif bu taksime başlamadan önce ilk bölümde (s. 136-156) Cerh ve Ta'dîl Lafızlarını, “lafızlar” ve “hareketler” diye ikiye ayırmış (s. 136), sonra lafızları “Çokça Kullanılan Cerh ve Ta'dîl Lafızları” ve “Nadir Kullanılan Cerh ve Ta'dîl Lafızları” başlıkları altında ikiye ayırmış ve her bir başlığın altında ilgili lafızları zikretmiştir (s. 136-156). İkinci bölüm olan “Cerh ve Ta'dîl Lafızlarının Mertebeleri” bölümünde (s. 157-173) ise bu mertebelerle ilgili yaptığı taksimi ta'dîl lafızlarına ya da cerh lafızlarına göre değil de bu konuda söz sahibi altı münekkid âlime göre yapmış (s. 157-170) sonrasında da önce ta'dîl sonra da cerh lafızlarına dair iki ayrı şema vermiştir (s. 171-173).

B. Muhtevâ Bakımından

Eserde muhtevâ yönüyle dikkat çeken hususlara gelince öncelikle belirtmek gerekir ki, eserde hem *olumlu* hem de *olumsuz* bazı husus-

lar vardır. *Bu olumsuz hususlardan* biri, müellif eserinde Cerh ve Ta'dîl İlminin içerdiği bütün konulara ayrıntılı bir şekilde değinirken Cerh ve Ta'dîl İlminin Kaynakları, Cerh ve Ta'dîl İlminin Tarihçesi, Doğuşu ve Gelişmesi konularına hiç değinmemiş; buna gerekçe olarak Dr. Ekrem Ziyâ el-Umerî'nin *Buhûsun fî târîhi's-sünneti'l-müşerrefe* adlı eserinde kapsamlı ve doyurucu bir çalışmayla İsnâd ve Ricâl İlmi'nin Zuhuru ile Cerh ve Ta'dîl İlminin Doğuşu ve Gelişmesi konuları etrafında yazdıklarını yeterli gördüğünü, bu nedenle de dikkat ve inâyetini Cerh ve Ta'dîl kurallarına yöneltmiş olmasını göstermiştir (s. 5). Haklı olabilecek bir diğer gerekçe de müellifin yıllarca öğretim üyeliği yaptığı Hadis Fakültesi'nin dört yıllık ders müfredâtı içinde Cerh ve Ta'dîl İlmi dışında bahsi geçen konuların ayrıntılı bir şekilde ele alındığı Tedvînü's-Sünne, Ruvâtü'l-Hadîs ('İlmu'r-Ricâl), Mustalahu'l-Hadîs, et-Tahrîc ve Dirâsetü'l-Esânîd, Dirâsât fî Kütübî's-Sünne, el-Hadîs (Fıkhu'l-Hadîs), el-Vad'u ve'l-Vaddâ'ün gibi doğrudan hadis ilmiyle ilgili daha başka derslerin varlığı yanında birinci yıl hariç son üç yılda ilgili alanlardan herhangi birinde öğrenci tarafından yapılması gereken yıl sonu tezlerinin olmasıdır.⁸

Eserin muhtevâsıyla ilgili göze çarpan olumsuz başka bir husus da müellifin eserde zikrettiği şahıs isimlerinden hiçbirinin ölüm tarihini vermemiş olmasıdır. Şahısların ölüm tarihlerinin okuyucu tarafından bilinmesinin ilgili şahısların dönem ve olayla ilişkilendirilmesi bakımından ne kadar önemli olduğu ortadadır.

Eserin muhtevâsıyla ilgili olumsuz bir diğer husus ise eserin sonunda her eserin bir nevi özeti konumunda olan sonuca dair bir cümle dahi sarf edilmemesidir. Oysa sonuç bölümünde birkaç satırla bile olsa eser özetlenmiş olsaydı okuyucu için çok daha faydalı olurdu.

Eserin muhtevâsıyla ilgili *olumlu manâda* göze çarpan en önemli yönlerden biri şudur: Son dönemde yazılmış Cerh ve Ta'dîl İlmiyle ilgili eserlerde genellikle ihmâl edilmiş bir konu olan Cerh ve Ta'dîl'in Teâruz Kuralları, bu eserde müstakil bir başlık altında tertib ve ayrıntılı örnekleme bakımlarından çok güzel bir şekilde özetlenmiştir. Nitekim müellif bu kuralları en vecîz ifadelerle yirmi madde halinde sıralamıştır (s. 47-70). Eser bu yönüyle Leknevî'nin (ö. 1304/1886) *er-Ref' ve't-tekmîlfi'l-cer-*

8 Medine İslam Üniversitesi Hadis Fakültesi'nin ders müfredâtı ve bu derslerin içerikleri için bkz. Komisyon, *Menhecu'd-dirâse fî külliyyeti'l-hadîsi's-şerîf ve'd-dirâsâti'l-islâmiyye*, Medine 1411/1991, s. 289-292.

*hi ve't-ta'dîl'*ine⁹ benzemektedir. Ancak Leknevî'nin kitabında konuları uzunca anlatmaya çalışırken çokça tekrara kaçması ve konuların tertib ve düzenine riâyet etmemesi okuyucu açısından bir zorluk teşkil etmektedir. Eserimiz ise bu bakımdan okuyucu için daha faydalı ve daha kolay bir üslûba sahiptir.

Eserin muhtevâsıyla ilgili olumlu bir başka husus da, eserde anlatılan konuların örneklerle zenginleştirilmiş olmasıdır. Müellif yeri geldiğinde birden fazla örnek vermektedir. Tıpkı “Cerh ve Ta'dîl'in Teâruz Kuralları” bölümünde yaptığı gibi (s. 47-70). Bu örnekleri görmek için eserden örneğin “Zabtın Tesbiti (Zabt Neyle Bilinir?)” konusuna bakılabilir (s. 35-37). Bu da eserin örnekleme açısından ne kadar zengin olduğunu gözler önüne sermektedir.

Eserin muhtevâsıyla ilgili başka bir olumlu husus ise müellifin ikinci bölümün (s. 71-130) başında “Râviye Ta'n Sebepleri (Râvinin Kusurları)” bölümüyle (s. 73), üçüncü bölümün başında “Cerh ve Ta'dîl Lafızlarının Taksimi” (s. 133), sonunda ise “Cerh ve Ta'dîl Lafızlarının Mertebelerine” (s. 171-173) dair verdiği üç ayrı şemadır. Bunlardan sonuncusu olan “Cerh ve Ta'dîl Lafızlarının Mertebelerine” dair verdiği şemayı Ta'dîl Mertebelerinin Şeması (s. 171) ve Cerh Mertebelerinin Şeması (s. 173) halinde ikiye ayırmıştır. Konunun okuyucu tarafından iyice anlaşılıp belenmesi bakımından bu yöntemin çok faydalı olduğu ehlince malumdur.

Eserin muhtevâsıyla ilgili olarak göze çarpan olumlu son husus ise, müellifin eseri yazarken istifade ettiği kaynakların sayıca çok olmasıdır. Müellif eserinin sonunda yer verdiği bibliyografyada (s. 175-188) bizim sayımızla doksan bir ilim adamının kitaplarının listesini vermiştir. Bu listeye dikkat edilecek olursa, müellif bu ilim adamlarının bazılarının birden fazla eserinden istifade etmiştir. Üstelik bu eserlerden bazılarının elyazması eserler olduğunu da hatırlatmak gerekir. Bu yönüyle esere büyük emek sarfedildiği ortadadır.

Sonuç

Bu eser, son dönemde Cerh ve Ta'dîl konusunu derli toplu bir şekilde ele alarak ilim dünyasının istifadesine sunan ilk eserlerdendir. Hadis ilminin bütün alanlarıyla ilgili doksan bir kaynaktan istifade ile yapılan

9 Nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1425/2004).

bu çalışma, Cerh ve Ta'dîl İlmî hakkında bol örneklerle bezenmiş, anlaşılır bir üslupla değerli bilgiler sunmakla birlikte yukarıda temas edilen gerek şeikle gerekse muhtevâyâya yönelik bazı olumsuz hususları da içermektedir. Allah'ın kitabı Yüce Kur'ân'dan başka hiçbir kitap hata ve eksiklikten hâli değildir. Bu itibarla, tenkidlerin şükrân-ı nimet kâidesi gözetilerek yapılan tenkidler olması gerekmektedir. Nitekim "İnsanlara teşekkür etmeyen (şükretmeyen) Rabbine şükretmez."¹⁰ buyuran Hz. Peygamber de bu hakikate dikkat çekmektedir.

10 Ebû Dâvûd, (Dâru'l-Hadîs), Hıms 1969-1970, Edeb, 11, No: 4811; Tirmizî, (Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye), Beyrut, tsz., el-Birru ve's-Sıla, 35, No: 1954; Ahmed, (Dâru Sâdır), Beyrut 1398/1978, II, 258, 295, 302, 303, 388, 461, 492 ve diğerleri Ebû Hureyre (r.a.)'den.